

KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE CERES (ÇAN/ÇINGIRAK)*

Bahir SELÇUK**

ÖZET

Arapça bir kelime olan *ceres*, Türkçede *çan*, *çingirak*; Farsçada *derâ* şeklinde kullanılır.

Geçmiş çok eski dönemlere uzanan kadar *çan* ve *çingirak*, eski hayat sisteminde farklı kullanım alanları bulmuştur. Özellikle kervancılığın yaygın olduğu dönemlerde *çan*, kervanın başındaki kişi ile kervan ve kabile arasında irtibat sağlayan bir araç olmuş; hazırlanma, yola çıkma, kabileyi bir arada tutma gibi fonksiyonlar icra etmiştir. Bunun yanında avcı kuşları takip edebilmek amacıyla ayaklarına *çingiraklar* takılmıştır.

Gündelik hayata ait unsurlara çeşitli gerekçelerle yer verilen Klâsik şiirde, *çan* ve *çingirak* göstergeleri daha çok yukarıda bahsedilen kullanım alanlarıyla şairlerin ilgisini çekmiştir. Zaman zaman şiirde *çan* kelimesini ifade etmek için de *ceres* kelimesi kullanılmıştır. Fakat *ceres* göstergesi daha çok kervancılığın sembolü hâline gelen *deve çanı* için kullanılmıştır.

Biçimi, *içinin boş olması*, *baş aşağı durması*, *hassas olması*, *gayriihtiyarılığı*, *sürekli ses çıkarması*, *uzaklardan duyulması*, *sesini engellemek amacıyla içine ot tıklması* gibi özellikleri ile *ceres*, şairlere ilham kaynağı olmuştur. Bunun yanında *ceresle ilgili beyitlerde yol ve yolculuk teması dikkat çekmektedir*. Farklı durumları ifade eden bu yolculuklarda, *yol boyunca çekilen sıkıntılardan doğan feryat ve fğanlar*, *âh edip ağlamalar hep ceres göstergesi ile ifade edilmiştir*.

Şairler, bu özelliklerden hareketle *ceres kavramı etrafında zengin ve renkli imajlar oluşturmuşlardır*. Bu çalışmada, *divanlar taranarak ceres (derâ, zil vb.) kelimesinin geçtiği beyitler tespit edilmiş; ceresin, edebî metne yansiyiş şekli ve ceres etrafında oluşturulan hayal unsurları üzerinde durulmuştur*.

Anahtar Kelimeler: klâsik şiir, divan, *ceres* (*çan*, *çingirak*), edebî metin.

CERES (BELL/RATTLE) IN THE CLASSICAL TURKISH POEM

ABSTRACT

Ceres which is originally an Arabic word is used as bell, rattle in Turkish; as *derâ* in Persian.

* 10-12 Mayıs 2012 tarihlerinde Ordu Üniversitesince Mehmed Çavuşoğlu anısına düzenlenen Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulmuş bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş şeklidir.

** Doç. Dr. Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fak, El-mek: bahirselcuk@gmail.com

Having a long past, bell and rattle had different areas of use in ancient life system. Ceres became a tool providing the communication between caravan and the person in front of the caravan; performed the functions of preparation, setoff, holding the group together especially during the times when the caravan trade was widespread. Besides to follow fowlers, they were worn rattles to their feet.

Indicators of bell and rattle attracted authors mostly with areas of use mentioned above in classical poetry which includes elements about daily life because of various reasons. While the word *ceres* was used to express church bell time to time in poetry, mostly camel bell which became the symbol of caravan trade was meant.

Thanks to various features such as being hollow, being in the upside-down position, being so delicate, being involuntary, sounding all the time, being heard far away, being put grass in it to block its sound and with its shape *ceres* provided the inspiration for authors. Besides theme of passage and travel stands out in couplets about *ceres*. Expressing different situations inside them, in these travels lamentation which was caused because of troubles during the passage was expressed with the indicator of *ceres*.

Authors managed to make rich and colourful images from the point of these features. In this work the couplets in which the word *ceres* (rattle, bell etc.) takes place have been detected by searching divans; the reflection of *ceres* to literary text and imaginary elements formed around *ceres* have been emphasized

Key Words: *divan*, classical poetry, *ceres*(bell, rattle), literary text.

Giriş

Arapça bir kelime olan *ceres*, Türkçede *çan*, *çingırak*, *zil*; Farsçada *derâ* olarak geçer. Yine Arapçada *nâkûs*, Farsçada *zeng* kelimeleri de *çan*/*çingırağı* ifade eden kelimelerdir. Kelime, eski Türklerde *gang*, *çang*, *çeng*, *çong*, *çung*; Batı dillerinde *clocca*, *signum*, *campana*, *nola*, *cloche* isimleriyle anılır. (Şahin, 1993:196)

Genellikle metalden, bazen de boynuz, tahta, cam ya da kilden yapılmış, içindeki bir dille ya da dıştan bir çekiç ya da tokmakla kenar ucuna vurulduğunda çınlayıcı bir ses çıkaran içi boş kaba *çan*; çoğunlukla pirinç ya da tunçtan, bazen de bakır, pişmiş toprak, porselen, cam gibi başka katı maddelerden yapılan küçük çanlara da *çingırak* denir. (Britannica, 1987:307, 402)

Kültürel çevre, kullanım amacı, yapım maddesi *çan* ve *çingırakların* biçimini belirlemektedir. Kenarları düz, dışbükey, içbükey, yarıküre, fiç, lale biçiminde; kesiti ise yuvarlak, kare, dikdörtgen, elips ya da çokgen biçiminde olabilir. (Britannica, 1987:307)

Dış veya iç yüzüne vurulduğu zaman ses çıkaran tunçtan yapılmış olan *çan*, genellikle armut biçimindedir. İç tepeliğindeki halkaya asılan madenî tokmağı sallandıkça ses verir. Dışarıdan vurulanları da vardır. (Önder, 1995:38) *Çan*, başlıca beş parçadan oluşur: maşa, karın, beyin, taç ve tokmak. (Büyük Larousse, 1986:2561)

Turkish Studies

İlkçağlara kadar uzanan birçok eski mezarda örneklerine rastlanan çan ve çingırağın ilk defa nerede ve ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Bazı araştırmacılar, Ahid Sandığı'nın bulunduğu kutsal mekâna girenlerin giymesi gereken Hz. Hârûn'un özel elbisesine asılı çingırakları, çanla ilgili ilk işaret saymışlarsa da mevcut bilgilere göre ilk defa M.Ö. 1000 yıllarında Çin'de kullanılmaya başlamış daha sonra Batı'ya doğru yayılmıştır. (Meydan Larousse, 1986:133; Şahin, 1993:196)

Çanın ilk başlarda insanları tehlikelerden korumak amacıyla kullanıldığı sanılmaktadır. Bazı eski toplumların, yeryüzünü doldurduğuna inanılan kötü ve zararlı cinleri insanlardan uzaklaştırmak için çan çaldıkları bilinmektedir. Hristiyanlardaki çan kültürünün de böyle bir hurafeden kaynaklandığı sanılmaktadır. (Şahin, 1993:196)

Çan; ayinin önemli aşamalarını, saat başlarını, sevinci, yası haber verir; önemli olayları bildirir; ibadete çağırır. Hristiyanlıkta vaftiz, nikâh, ölüm gibi dinî törenlere eşlik eder.

Hristiyan ve Budacı manastırlarında çan sesi günlük yaşamın düzenleyicisidir. Çanlara yurtseverlik simgesi ve savaş ganimeti olarak da değer verilmiştir. İstilacılar, direnişin en canlı simgesini ortadan kaldırmak için ele geçirdikleri yerlerde önce çanları sustururlardı. Çoğu kültürlerde biçim, malzeme ve süslenmesine özen gösterilen çanlar birer sanat nesnesi olmuş, gerek Doğu, gerek Batı dinlerinde çan süslerine simgesel değerler katılmıştır. (Britannica, 1987:307; Büyük Larousse, 1986:2561)

İlkçağ Asya, Mısır, Yunan ve Roma'sında dinsel törenlerde çingırak önemli bir yere sahipti. İbadete çağırarak için kullanılan çingırağın cinleri çıkardığına ve hastaları iyileştirdiğine inanılırdı. Asya ve Avrupa manastırlarına hem ayinlerde hem de günlük yaşamı düzenlemede geniş işlevlere sahipti. (Britannica, 1987:402-403)

Güney Rusya'da yapılan arkeolojik kazılarda Kimmer ve İskitlere ait dinî anlamı olan çingıraklar ele geçirilmiştir. Bunların kötü ruhları kovmak için kullanıldığı ileri sürülmektedir. Ayrıca, çingırağın İskit ve Urartularda at koşum takımlarında süs unsuru olarak kullanıldığı, kazılardan ele geçirilen buluntulardan anlaşılmıştır. (Meydan Larousse, 1986:216)

Batı'da sokak satıcıları, tellallar ve gece bekçileri işaret vermek ve dikkat çekmek için çingırak kullanılırdı. Eski Yunan'da balık pazarının, Roma'da da hamamların açılışı çingırakla duyurulurdu. Cenaze törenlerinde genellikle kötü ruhları kovma amacıyla çan çalınması yaygın bir uygulamaydı. Bu durum, XI. yy. Bayeux Duvar Halısı'nda işlenmiştir. Ortaçağ Avrupa köylüleri, çingırağı bereket büyüsü olarak tarlalarda çalarlardı. (Britannica, 1987:403)

Çingırak (ghanta), Hindistan'da, Çin'de, Tibet'te ve Uzakdoğu ülkelerinde eski çağlardan beri, gerek Brahman gerek Buddha dininde kullanılagelmiş, birçok tanrı resminde bir simge olarak kullanılmıştır. (Meydan Larousse, 1986:216)

Bakırdan, tunçtan, gümüşten ve bazen de altından yapılan kilise çingırağı, çoğunlukla, armalar veya dinî motiflerle süslenir; özellikle Sanctus ve Kutsal Ekmeğin sunulması gibi dinî törenlerde cemaatin dikkatini çekmek için kullanılır. Eskiden, cenaze törenlerinde görev alan çığırkanlar, birer çingırak taşıyarak tabutun önünden giderler, bütün Azizler Bayramı, Noel ve öteki büyük yortulardan bir gece önce de sokaklarda çingıraklarını çalarak, ölümler için dua edilmesini isterlerdi. (Meydan Larousse, 1986:216)

Kötü ruhları veya cinleri koruma amacıyla ortaya çıkmış olsa da çanın ve küçük şekli çingırağın, hemen her toplumda yaygın kullanım alanlarının olduğu, aynı zamanda bir sanat eseri haline geldiği görülür. Hem Doğu hem de Batı kültürlerinde dinsel ya da günlük kullanım amaçlı

Turkish Studies

çingiraklar çoğu kez değerli madenlerden yapılmış, kabartma ve çeşitli bezemelerle birer sanat eseri olmuşlardır. (Britannica, 1987:403)

Bütün toplumlarda özellikle çıkardığı sestten dolayı günlük hayatta çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanılmış olan ceres, çoğu kültürde dinî bir kimliğe de bürünerek kutsal bir yer edinmiştir. Bundan dolayı değerli madenlerle, çeşitli kabartma ve süslemelerle işlenerek bir sanat eseri değeri de kazanmıştır. Günümüzde eski dönemlerdeki kadar derin bir etkisi olmasa da çan ve çingırağın hala hayatini devam ettirdiği görülür.

A. Türk ve İslam Kültüründe Ceres

Doğu'da ve Batı'da çok eski dönemlere kadar uzanan değişik fonksiyonlar icra eden ceres, bizde daha çok hayvanların boynuna takılmak sureti ile sahibinin, takip edebilmesini, sürü halinde giden hayvanların, başta bulunan hayvandaki zilden çıkan sesi takip etmesini sağlayan araç olarak bilinir.² Kervan sahipleri ile kervanlar arasında rabıtayı sağlayan bir unsur olan ceres yolculuklarda, genellikle yavru develere veya kervanın en sonundaki hayvana takılır böylece, kervan sahiplerine sürekli bir ikaz olarak yansırı. (Pala, t.y.: 103)

Koyun, keçi gibi hayvanlara takılanları “koru”, “tingirak” diye adlandırılmakta ve bunların kullanılacak hayvana göre de ebatlarında farklılık görülmektedir. Deve için olanı, en büyük çandır. Ardından manda ve diğer büyükbaş hayvanlar için kullanılanları gelir. (SOKÜM: 165)

Kedi köpek yavrularının gittikleri yerleri tespit edebilmek, kaybolmalarını önlemek amacıyla boyunlarına; şahinlerin avlarını yemeden ellerinden almak için ayağına ceres (çingirak) takılırdı. (bkz. Onay, 1992:99) Seyyar satıcılar, geldiklerini haber vermek için çingirak çalarlardı. Yakın zamana kadar okullarda teneffüs başlangıç ve bitişleri zille duyurulurdu. Çeşitli çalgı aletlerinde, bazı elbiselerde, oyuncularda hâlen çingiraklar kullanılır. Çeşitli oyun kostümlerinde, çalgı aletlerinde de çingiraklar kullanılmıştır. Aynı zamanda çan, vurmali çalgılardan da biridir.

Eski Türk inançlarına göre ses ve gürültü çıkaran nesnelere kötü ruhları kovma özelliğine sahipti. Çan da, çıkardığı sestten dolayı bu özelliğe sahipti. Daha sonra İslamî inançla birleşen bu uygulama, cinleri korkutup kaçırma şeklinde devam etmiştir. Çanın kötü ruhları korkutup kaçırdığı şeklindeki inanış, hayvanları koruma pratiklerinde de etkili olmuştur. Hayvanları nazar felaketinden korumak amacıyla alınan önlemlerden biri de hayvanların boynuna, özellikle de ineklerin boynuna çan takılmasıdır. (SOKÜM: 133)

Dinî ve tasavvufî literatürde de çanla ilgili çeşitli görüş ve düşüncelere rastlanır. Ceres ve nâkûs kelimeleri Kur'an'da yer almasa da hadislerde her iki kelimeye rastlanmaktadır. Hz. Peygamber'in “Rahmet melekleri, ceres, bulunan yere girmez (Nesai)”, “Rahmet melekleri, köpek

² Gezgin Tavernier (2006:145-146) Türkiye'den İran'a yaptığı seyahatte bir kervan yolculuğunu şöyle resmeder: Türkiye'nin kuzey eyaletlerinden geçerek İran'a giden develer tek sıra halinde yedişer yedişer yürüyor, küçük parmak kalınlığında ve bir kulaç boyunda bir iple birbirlerine bağlanıyorlar; ipin bir ucu önde giden devenin semerinin arkasına düğümleniyor; öbür ucuya, bir çeşit yünden yapılan bir sicimle ardındaki devenin burun deliklerinden sarkan bir halkaya bağlanıyor. Devecilerin yürürken vakit geçirmek için yaptıkları bu sicimler kolayca kopacak biçimde ayarlanıyor, çünkü eğer öndeki deve düşecek ya da bir uçuşta yuvarlanacak olursa, arkadaki devenin bundan etkilenmemesi isteniyor. Böyle bir kaza olduğunda, sicim kopuyor ve arkadaki deveyi serbest bırakıyor; oysa halkadan geçirilen sicim sağlam olsa, diğer deveyi de düşen ya da yanlış bir adım atan devenin ardından sürükleyebilir ya da burnunun bir parçasını koparabilir. Omzunun üstünden geçen bir ip aracılığıyla ilk deveyi çekerek yedi develik kafilenin başında yürüyen devecinin ardından gelen develerin onu izleyip izlemediğini anlayabilmesi için, son devenin boynuna bir çingirak takılıyor; çingırağın sesi kesildiği an, bu demektir ki iplerden biri kopmuş ve develer durmuştur.

Turkish Studies

ve çan bulunan kafileye yaklaşmaz (Müslim, Ebu Davud, Tirmizi)”, Ceres, şeytanın mizmarıdır (Müslim, Ebu Davud, Nesai)” şeklindeki hadisleri dikkat çekmektedir. Çan ve zil gibi şeylerden meleklerin memnun kalmaması, bazı âlimlere göre, kilise çanını hatırlattıkları içindir. Bazı âlimler, onların çıkardığı sesin çirkinliği sebebiyle meleklerin nefret ettiğini söylemiştir. Bazı âlimler de kerâhetin sadece büyük çanlarla ilgili olduğunu söylemişlerdir. (Canan, 2012: 480)

Vahiy çeşitlerinden bahsederken de Hz. Peygamber, kendisi için en şiddetli olan vahyin kendisine zaman zaman ceres sesi gibi geldiğini ifade etmiştir (Şahin, 1993:197) ¹ Tasavvufi literatürde ceres, kahr ile mecz olmuş olarak kalbe gelen ilâhî hitabın icmâli manasında kullanılan bir terimdir. (Cebecioğlu, 2005:126; Pakalın, 1993:280).

Çan ve çıngırak Türk kültüründe önemli bir yer tutmuş; başta kervandaki develer olmak üzere, hayvanların boyunlarına takılmış, kuşların ayaklarına asılmış; çalgı aletlerinde, kostümlerde kullanılmış; başlangıç ve bitiş saatlerini, satıcıların gelişini haber vermek için kullanılmıştır. Bu nedenle dilimizde çan ve çıngırakla ilgili pek çok terim, deyim, atasözü mevcuttur: çan çalmak (herkese bildirmek), (birinin) çanına ot tıkmak (veya tıkamak), çıngırağı çekmek (argoda ölmek), çan çan ötmek (sürekli ve yüksek sesle edilen gevezelik), tehlike çanları çalmak (kötü bir durumun ortaya çıkacağı belli olmaya başlamak) çıngıraklı deve kaybolmaz (nerede olsa varlığını gösteren kimse unutulmaz)...

Günümüzde eski dönemdeki kadar yaygın olmasa da çanın özellikle çıngırağın farklı biçimlerde boy gösterdiği, değişik amaçlar doğrultusunda kullanıldığı görülür.

B. Klâsik Türk Şiirinde Ceres

1. Ceresin Çağrışım Gücü

İslamî edebiyatta ve aynı kaynaktan beslenen Klâsik şiirde³ gündelik hayatta yaygın kullanım yeri olan çeşitli nesnelere, sahip oldukları gerçeklik boyutunun yanında, çeşitli çağrışımlarla zenginlik kazanarak edebî metne taşınırlar.

Eski hayat sisteminde önemli bir yeri bulunan ceres (derâ, nâkûs, zeng), çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. Divanlar incelediğinde genellikle bir hayal unsuru çerçevesinde ele alınmış olsa da ceresin gündelik hayattaki yeri hakkında da bilgi sahibi olunur.

Divanlarda ceres, ekseriyetle kervandaki develerin boynuna veya mahmiline takılan çan/çıngırağı ifade etmektedir. Kervanın ayrılmaz bir parçası sayılan ceres, çıkardığı sesle, kervan sahipleri ile kafiye arasında irtibat sağlamaktadır. Kafilenin bir arada bulunması, özellikle geceleyin

¹ “Bu ses bir çan sesinin heybetiyle açıklanıp böylece Hz. Peygamberin halktan Hakk’a, mülkten melekûta yöneldiği düşünülmüşse de ceresin ‘gizli, yavaş, dışarıdan duyulamayacak kadar hafif ses’ şeklindeki kök anlamı göz önünde bulundurularak bunun bir çeşit sinyal veya alarm olarak açıklanması daha uygun görülmektedir. Çünkü Arapçada nâkûs tamamen çan için kullanılırken ceresle ilgili kelimeler madenî çanın dışında birbirine çarptıkça ses çıkaran şeylerden yapılan zil, çıngırak anlamı da taşımaktadır” (Şahin, 1993:197).

³ Klâsik şiir üzerinde derin tesirleri bulunan Hâfiz, ilk gazelinin dördüncü beytinde,
Merâ der-menzil-i cânân çe emn ü ‘ayş çün her dem
Ceres feryâd mî-dâred ki ber-bendîd mahmilhâ

“Ceres, yükleri bağlayın diye sürekli feryat edip durmakta iken bana sevgilinin yolunun menzillerinde, rahat ve huzur ne mümkün!” der. Aynı düşünce Hâzık’ta da şu şekilde dile getirilir.

Reh-i cânânede gönlüm nice ârâm etsin
Var iken azmi yine etmede feryâd ceres
Hâzık (G.123/6)

Turkish Studies

yolunu kaybetmemesi; kervandaki hayvanların varlığından emin olma bu ses vasıtasıyla temin edilmekte, sesin kesilmesi bir tehlike işareti sayılmaktadır.

Rahm et ol dillere kim asıluban mahmiline
Kıla yollarda ceres gibi figân sen gideli
Ahmed Paşa (G.310/2)

Gerden-i nâka-yı Leylâ'ya sarılsa Mecnûn
Salınurdu yüreği 'ışk ile mânend-i ceres
Bosnalı Sâbit (G.154/3)

Kervan, kabile bahis konusu olunca akla ilk gelen yolculuklardan biri de hac yolculuğudur. Aylar süren bu yorucu yolculukta ceres sesi, kervanın ayrılmaz bir parçası olur. Şiirlerde bu gerçekten hareketle yol metaforu ekseninde çeşitli imajlar oluşturulur.

Mânend-i ceres bâr-ı figân ile dönerdim
Her çend ki ol Ka'be-i câna sefer etdim
Şeyh Gâlib (G.212/7)

Ka'be-i maksûda varan kârbân-ı derd ile
Şöhret için istemez bî-hûde feryâd-ı ceres
Sehâbî (G.168/6)

Kuşlara, özellikle doğanlara (şehbaz) da, gittikleri yerleri tespit edebilmek, takip edebilmek, kaybolmalarını önlemek amacıyla ceres (çingirak) takma geleneği vardır. Fakat divanlarda ceres, kuşlara takılan çingiraklardan ziyade kervancılıkta kullanılan çanı çağrıştırmaktadır.

Nâlesinde incinip dür etme zülfünden dili
Cânlar avlarsın ceres takmaz mısın şeh-bâzına
Ahmed Paşa (G.279/2)

Âh kim bir kebke saldım gönlümün şeh-bâzını
Bulamazam gerçi nâlemden takup durdum ceres
Ahmed Paşa (G.126/4)

Kilise çanı (nâkûs) da birkaç beyitte ceres olarak geçmektedir.⁴

Bu gamdan asılı kaldım derâ-yı deyr gibi
Başım aşağıda dilim güft ü gûda niteki zeng
Hayâlî (K.7/9)

Şiirlerde fazla karşılaşılsa da çeşitli eğlencelerde ve oyunlarda giyilen elbise ya da kostümlerde, bazı eşyalarda da çingirakların kullanıldığı görülür.

Nâleden takdı ceresler yanına ol şeh-süvâr
Rûmili köçekleri san'atına zil bağladı
Mesîhî (G.268/6)

⁴ Divanlarda genellikle nâkûs şeklinde geçen kilise çanı, şekil özelliğinin yansıtıldığı birkaç örnek dışında çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Sızdurup muglim o sîmîn-teni meykedede
 Çingirak takmış o kâfir gül-i rûy-ı sepede
 Kâmî (Mf. 101)

Başka örneği bulunmasa da Hamdullah Hamdî bir beyitte “har ceresi” şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Öğüt cevherini kulağına asmayan boynuna eşek çanı asılsa yeridir, diyen şair, eşek için çan kullanılsa da, herhalde nasihati kulağına küpe etmeyen insanları eleştirmek için böyle çarpıcı bir söz söyleme gereği duymuştur.

Şu kim kulağına asmadı pend gevherini
 Asılsa boynına anun yaraşa har ceresi
 Hamdullah Hamdî (G.151/2)

Klâsik şairler, ceresi daha çok kervanlarda develere asılan çan ekseninde ele almış, sınırlı beyitlerde kuşlara takılan çingirak ve kilise çanı kastedilmiştir.

Kafa (baş), ağız, topuz (dil, tokmak) gibi bölümlerden oluşan ceres biçimi, metalik yapısı, baş aşağı asılı durması, sesinin sürekliliği, sallandıkça veya esintiyle sağa sola çarpan dili (tokmakçık) gibi temel özelliklerinin yanında; yolculuk, hareket, kavuşma, haber verme gibi çağrışımları ile şairler için zengin bir hayal unsuru olmuştur.

Ceres söz konusu olduğunda şairlerin odak noktası olarak kullandıkları unsurları belli alt başlıklar hâlinde aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

Biçim

Baş ve dil, ceresin iki esas parçasıdır. Ceresin şekli, sarkan dili, metalik yapısı, biçimsel unsurların en dikkat çeken taraflarıdır.

Ziyâî, kendi başı ile ceresin kafa kısmı arasında bağ kurmuş, feryat eden dilini de ceresin tokmağına benzetmiştir.

Başum râh-ı mahabbetde ceresdür kim figân eyler
 Sadâlar virmege gûyâ zebânım ana bir dildür
 Mostarlı Ziyâî (G.138/2)

Ceres genelde sert maddelerden yapılır. Hissiz ve katı kalp; demir, tunç gibi maddelerden yapılan cerese benzetilmiştir.

Bu kadar nâleme katlanmazdı ‘âşık eger
 Olmasaydı ceres gibi demürden yüregi
 Sun’î (G.197/2)

Şem’î, aşk kervanına yoldaş olanın inleyip duracağını belirtmiş, hüsn-i ta’lîl yoluyla demirden kalbi olan ceresin ses çıkarmasını da böyle bir nedene bağlamıştır.

Nâle eyler kârbân-ı ‘ışkıla hem-râh olan
 Kalbi âhendür velikin gör nice inler ceres
 Prizrenli Şem’î (G.81/2)

Turkish Studies

Baş Aşağı Durma

Develerin boynuna ya da mahmiline asılan ceresin dili aşağı doğru sarkmaktadır. Ceresin bu şekli, şairâne hayallere kapı aralamıştır.

Fuzûlî, ceresin baş aşağı asılı durmasının nedenini hüsn-i ta'lîl yoluyla, gönül sırrını taşraya salmasına bağlar.

Râz-ı derûnu taşraya salmak revâ değil
Budur günâhı kim asılır muttasıl ceres
Fuzûlî (G.127/2)

Âşıkların gönülleri, sevgilinin bineğinin mahmiline tutunmuş ceresler gibi figan edip durmaktadırlar.

Rahm et ol dillere kim asılıban mahmiline
Kıla yollarda ceres gibi figân sen gideli
Ahmed Paşa (G.310/2)

Hayâlî, çektiği gamla altüst ve perişan olmuş hâlini, baş aşağı duran kilise çanı ile özdeşleştirir.

Bu gamdan asılı kaldım derâ-yı deyr gibi
Başım aşağıda dilim güft ü gûda niteki zeng
Hayâlî (K.7/9)

Hassasiyet, Gayriihtiyarilik

Bağlandığı bineğin küçük bir hareketi veya esinti tesiriyle baş aşağı duran ceres, hareket etmeye, dönmeye, sallanmaya başlar. Bu durumda ceresin içindeki dilin/tokmağın ucu, sağa sola çarparak ses çıkarır. Ceres, dış etkenlere bağlı olarak yani kendi isteği dışında dil ucuyla ses verir.

Hâletî, kinaye yoluyla feryat ve inlemelerinin ceres gibi dil ucuyla değil gönülden olduğuna ve yapmacık olmadığına işaret etmektedir.

Ceres gibi dil ucuyla idersem nâle vü zârı
Beni irgürmesün ser-menzil-i maksûduma Mevlâ
Azmî-zâde Hâletî (G.6/6)

Ceresin ses çıkarması ihtiyar ile gerçekleşen bir hadise değildir. Havanın tesiriyle ceresin dili, gövdeye çarpıp ses çıkardığı gibi, gönül de aşk havasıyla/arzusuyla tahrik olup inlemektedir.

Hevâ-yı 'ışk ile tahrîk olunmasa Nev'î
Neye iderdi gönül nâleyi misâl-i ceres
Nev'î (K.196/5)

Ses

Ceresin şairler için özellikle ses boyutu dikkat çekici olmuştur. Ceresin çınlaması, zengin çağrışımlara yol açmış; teşbih, teşhis, hüsn-i ta'lîl gibi sanatlardan hareketle renkli imajlar oluşturulmuştur. Özellikle inilti sesini andırdığı için ceresin çıkardığı ses ile “feryat, figan, enin, efgan, inleme...” arasında çeşitli ilgiler kurulmuştur.

Sâkıb, dizgini ehil olmayan birine verdiğimiz için başı dönmüş çingiraklar, feryat figan etmektedir diyerek güzel bir hüsn-i ta'lîl yapmıştır.

Turkish Studies

Virdük kef-i nâ-ehle mehârî diyü her dem
Feryâd u figân itmede ser-geşte derâlar
Kâtib-Zâde Sâkîb (G.175/6)

Fuzûlî de ceresin figanlarının sebebini gurbet korkusuna bağlar ve deve sürücüsünü gurbete doğru yola çıkmaması için uyarır.

Çekme gurbet azmine ey sârbân mahmil sakın
Kim bu yolda bîm-i gurbettendir efgân-ı ceres
Fuzûlî (G. 128/2)

Rücu (düzeltme) sanatına başvuran Zâtî; inlemediğini, duyulan sesin gönül şehrine gelen dert kervanının ceresinden geldiğini ifade etmektedir.

Kâr-bân-ı derd gelmişdür derûnum şehrine
Sanma cânâ inlerem andan gelür bang-i ceres
Zâtî (G.571/2)

Süreklilik

Ceresin en büyük özelliği hareket hâlinde veya hafif bir esinti ile ses çıkarmasıdır. Aşk derdiyle kararsız bir hâlde bulunan âşık da feryat ve iniltileri ile sürekli ses çıkaran bir ceres gibidir.

Deyr-i cihânda ey sanem sorsan benüm evkâtımı
Feryâd u nâyleyle geçer her sâ'atüm gûyâ ceres
Selikî (G.28/2)

Hasan Ziyâî, durmadan salınıp ses çıkaran ceresi, aşk ile sarhoş olmuş bir âşık gibi hayal eder.

Salınur durmaz dili çalar figân eyler müdâm
Var ise câm-ı mey-i 'aşkunla kanzildür ceres
Mostarlı Ziyâî (G.187/2)

Nâmî, günahkâr bir kulun ceres gibi uyanık ve inler bir vaziyette tövbe etmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Yâd idüp cürm ü hatânı giryenâk ol her gice
Her seher bîdâr olup kıl nâle mânend-i ceres
Nâmî (G.46/3)

Uzaktan Duyulma

Ceres, çıkardığı sesle kervanın yaklaştığını uzak mesafelerden duyurur.

Himmet ey kâfile-sâlâr-ı tarikat tâ çend
Dûrdan gûşumu pür şûr ede bang-ı ceresin
Nedîm (G.70/5)

Turkish Studies

Oldı güm nâlenle âvâz-ı segân-ı kûy-ı yâr
Ey ceres feryâd eliñden güm-sürâg itdin beni
Nevres-i Kadîm (G.131/4)

Çana Ot Tıkmak

Tehlikeli noktalarda, art niyetliler haberdar olup kervana, kafileye zarar vermesin diye çanlara ot tıklır ve ses muvakkaten kesilmiş olur.

Kays'ın da râh-ı aşkda ot tıkdı çânına
Sît-i derâ-yı şöhretimiz çinkıraklıdır
Şeyh Gâlib (G.93/4)

Egerçi kanzil olup döktü zehrini küffâr
Ve lîk çanına ot tıktı top-ı ejder-ser
Hayâlî (K.3/6)

Ceres (çan, çingırak, derâ, zeng, zil) kelimesinin geçtiği beyitlere göz atıldığında beyitlerdeki diğer kelimelerin de müştereklik arz ettiği görülür. Şairler, teşbih, tenasüp, hüsn-i ta'lîl yoluyla ceresin ses ya da biçiminden hareketle, işitsel ve görsel değeri olan tablolar çizmişlerdir. (Tablo I)

İlgili Göstergeler	Ceres
kârbân, kârvân, mahmil, nâka, üstür, kâfile, menzil, mahmil, tarîk, yol, râh, rihlet, harem, Ka'be, vasl, visâl, diyâr, göç, kûy, gurbet, dem-sâz	Yol/Yolculuk
boyun, dil, âhen, demür	Şekil/Yapı
dön-, depret-, asıl-, salın-, devr, ser-geşte, hevâ, tahrik olun-	Hareket
gûş, müdâm, bang, sıyt, velvele, nağme, âvâz, savt, sadâ, dem-be-dem, muttasıl, pey-der-pey	Ses
feryâd, figân, zâr, döğün-, nâlân, nâle, âh, inle-, çınla-, dâvet, haber ver-, çağır-, haberdâr eyle-, söyle-, âgâh et-, taşraya sal-	Ses (mecaz)

Tablo I

2. Ceresle Çeşitli Kavramlar Arasında Kurulan İlgiler

Ceresin daha önce bahsi geçen özelliklerinden hareketle çeşitli kavramlar arasında ilgiler kurulmuştur. Bu ilgileri alt başlıklar halinde sıralamak mümkündür.

Ceres-Gönül

Ceresin “hareketlilik, gayriihtiyarîlik, sürekli olarak ses çıkarma, asılı durma” gibi anlam birimleri ile âşğın gönlü “ağlama, inleme, sevgilinin peşinden hiç ayrılmama, kendine hâkim olamama” noktalarında ortaklıklar oluşturur.

Kervan, yolda ilerlerken ceres de sesiyle kendisine eşlik eder. Ceressiz kervan olmaz. Özellikle ceresin çınlaması, şairlere ilham kaynağı olmuş, aşk elinden inleyen gönlün iniltileri ceres ile özdeşleşmiştir. Aşk yolunda ilerleyen gönlün esef, hasret, ayrılık, iştihak, hatırlama, çaresizlik gibi ıstıraplı hâllerinin dışı vurumu olan “feryâd, figân, zâr, nâlân, nâle, âh, inle-, çınla-” ceresin sesi ile ilişkilendirilmiştir.

Uzun ve yorucu kervan yolculuğunda ceres, âdeta kervanın ıstırabının sesi konumundadır. Çileli aşk yolunda giren âşğın gönlü de çektiği sıkıntılardan dolayı durmadan ses çıkaran bir ceres gibidir.

Tarîk-i Ka'be-i kûyında gönlüm dâyimâ nâlân
Meger kim mahmil-i cânâne için bir ceresdür bu
Revânî (G.314/2)

Kârbân-ı derd ile girdüm melâmet râhına
Nâle vü feryâda başladı gönül gûyâ ceres
Selikî (G.27/2)

Dil-i âşık ceres gibi figân itse 'aceb olmaz
Güzel sûretler ile çün müzeyyendür bu büt-hâne
Revânî (G.369/5)

Ayrılık, sevgiliyi bulamama, hatırlama gönlü ceres gibi tahrik edip inleyen hâllerdendir.

Her kaçan ansam o yârin gitdügin agyâr ile
Yüregüm oynar ceres-veş eylerin âh u figân
Sun'î (G.124/2)

Bulmayup yârinini her cânibe çalındı gönül
Tutsa dünyâyı ceres gibi n'ola feryâdı
Azmi-zâde Hâletî (G.873/2)

Dil ceres gibi Hicâz-ı kûyun
Yâd idüp turmadın eyler feryâd
Bâkî (G.41/3)

Rezmî, deli gönlününe, böyle giderse ceres gibi dillere düşersin, diyerek uyarıda bulunmaktadır.

Nice bir ey dil-i dîvâne bu bî-hûde heves
Çaglanup düşmeyesin dillere mânend-i ceres
Rezmî (G.12/1)

Güzelliklerle süslü bir puthaneyi andıran bu âlemde, güzelliklere meftun âşğın gönlü ceres gibi inleyip durur.

Ceres-İnilti

Ceres, bazı beyitlerde gönülden bahsedilmeden doğrudan âşğın iniltileriyle ilişkilendirilir. Âşık, girdiği sıkıntılı yolda ceres gibi inleye inleye ilerlemektedir. Çoğu zaman bu yolculuk metaforu, Kâbe'ye yapılan hac yolculuğu ile ilişkilendirilir. Aylar süren bu yolculuklarda çekilen sıkıntılar, varılacak menzilin yüceliğinden dolayı sabırla karşılanırdı. Klâsik şairler, aşkın kutsiyeti, sevgilinin mahallinin Kâbe'ye; âşğın iniltilerinin cerese eşdeğer görülmesi, çekilen sıkıntılarının yük ve metâ sayılması gibi hususlara dayalı tablolar çizmişlerdir.

Rahîmî, bela ve dert meta'ı, figan ceresi ile hacılar gibi aşk diyarına göç ettim, demektedir.

Bâng-i ceres figân u metâ'um belâ vü derd
Kıldum diyâr-ı 'aşka bu gün hâcevâr göc
Rahimî (G.28/2)

Sevgilinin mahallinde dolaşan Bâkî, iniltilerini Hicaz kafilesinin ceresine benzetmektedir.

Ser-i küyundaki efgân-ı Bâkî
Hicâzun kâfilesinde ceresdür
Bâkî (G.179/5)

Neşâtî, âşıkların iç âlemine yaptığı yolculuğu Kâbe'ye yapılan sefer gibi ve iniltileri de bu kervanın ceresi gibi düşünmüştür.

Biz râh-rev-i Ka'be-i canuz çü Neşâtî
Besdür bize nâle ceres-i kâfile-i 'ışk
Neşâtî (G.67/6)

Kendini aşk Kâbe'sinin kervanın başında gören Nef'î âşıkların sesini ceresle özdeşleştirir.

Ol kâfile-sâlâr-ı reh-i Ka'be-i 'aşkım
Kim nâle-i uşşâk sadâ-yı ceresimdir
Nef'î (G.39/4)

Nedîm, güzellik karşısında baştan giden aklı, yola koyulan bir kervan hayaliyle yansıtmıştır.

Düşîne mülk-i hüsne giden kârbân-ı hûş
Gördüm seher ceres gibi nâlân olup gelir
Nedîm (G.37/4)

Nâmî, Hak yolunda dert çekip ceres gibi inlemek gerektiğini salık vermektedir.

Sâbit ol cây-ı 'ubûdiyyetde olma bü'l-heves
Râh-ı Hak'da ehl-i derd ol inle mânend-i ceres
Nâmî (Trc.1/IV-2)

Aşk yolunda ömür tüketen âşığın yokluk diyarına doğru yaptığı yolculukta iniltileri ceres gibidir.

Çekilür kâfile-i 'ömr diyâr-ı 'ademe
Nâle-i cân u dil ol kâfileye bang-ı ceres
Şeyhulislâm Yahyâ (G.155/3)
Fıkr-i femünle eyledük 'azm 'adem diyârına
Nâle-i dil derâyumuz derd ü belâ nevâlemüz
Süheylî (G.119/2)

Turkish Studies

Gitsem ‘adem vilâyetine ‘ışk-ı yâr ile
Sıyt u sadâ-yı nâle vü zârum yeter ceres
Azmî-zâde Hâletî (G.347/3)

Ceres-Yoldaş

Yola koyulan kervanın ilk hareketiyle ses vermeye başlayan ve son noktaya kadar neredeyse sesi kesilmeyen, kervanın ayrılmaz bir parçası olan ceres sesine mukabil, aşk yolunda ilerleyen dertli âşığın da hiç dinmeyen feryat ve iniltisi, kendisinin aşk yolunda ayrılmaz yoldaşdır.

Hem-rehüm nâledür benüm çün zil
Câm-ı gussayla olmuşam kanzil
Yakînî (G.235/2)

Reh-revân-ı Ka’be-i maksûd olan Nâmî gibi
Kendüye dem-sâz ider feryâdı mânend-i ceres
Nâmî (G.184/5)

İniltisinden bülbülün habersiz olduğunu söyleyen Sun’î, hâlinden anlayan bir tek ceres kaldığını söylemektedir.

Bu sahrâlardaki nâlem ne bilsün n’idüğün bülbül
Dilüm anlar bu deyr içre benim ancak ceres kaldı
Sun’î (G.202/2)

Helâkî ceresi, can veren Mecnun’un üzerinde dövünüp inleyen bir dost gibi tasavvur etmiştir.

Mahmil-i Leylâ’yı Mecnûn gördi tâ kim virdi cân
Üstine anun dögündi nâleler kıldı ceres
Helâkî (G.65/4)

Bülbülden ümidini kesen Sun’î, uçsuz bucaksız sahralarda ceresi kendisine sırdaş kabul etmektedir.

Bu sahrâlardaki nâlem ne bilsün n’idüğün bülbül
Dilüm anlar bu deyr içre benim ancak ceres kaldı
Sun’î (G.202/2)

Ceres-Haberci/Uyarıcı

Sesi uzaklardan duyulan ceres, sevgilinin hâlini âşıkta, âşıkın ıstırabını da sevgiliye ulaştırma noktasında bir ulak gibi düşünölmüştür. Bazı beyitlerde de ceres bir uyarıcı görevi görmektedir.

Emrî, devesine binip yola koyulan Leyla’nın hâlini, Mecnun’a haber verme görevini cerese vermiştir.

Mahmil-i Leylîyi yabana iletirdi nâka
N’ola Mecnûn’a haber virse çağırır ceresi
Emrî (Mk. 441)

Aynı düşünce Fuzûlî'de de şu şekilde dile getirilmiştir.

Nâka Leylî mahmilin çekmiş beyâban seyrine
Eyle Mecnûn'ı bu hâlelden haberdâr ey ceres
Fuzûlî (G.125/4)

Nigârî de acıklı hâlini sevgiliye iletmesi için ceresi aracı kılmaktadır.

Rahm kılğil hâl-i zârımdan haberdâr eylegil
Mahmil-i dildâra feryâd eyle söyle ey ceres
Nigârî (G.319/6)

Uzaktardan duyulan ceres sesi, yol gözleyenlere kavuşma ümidi bahşetmektedir.

Bilmez kimesne kâfile-i dōsttan haber
Geh geh budur kulağıma bang-ı ceres gelir
Şeyhî (G.75/6)

Ka'be-i vaslına yol bulmadum amma ki gelür
Hele bâng-i ceres-i kâfile-i râh-ı harem
Nev'î (K.316/6)

Ne girdi gûşuma âvâze-i derâ-yı ümîd
Ne gördi hâk-i diyârüm nişân-ı pâ-yı beşîr
Azmî-zâde Hâletî (K.17/27)

Bazı şairler, ömrü bir yolculuk gibi düşünmüş ve ölümle bu yolculuğun biteceğini tahayyül etmişlerdir. İnilteler de bu yolculuğun ceres sesidir.

Nâleden toldı ceres âvâzile mülk-i vücûd
Rihlet-i kûy-ı 'ademdür ana mahmil dostum
Behiştî (G.355/4)

Sârbân- ı mevt asmış üstür-i 'ömre ceres
Kesdi cânından ümîd "Allâh bes bâkî heves"
Antepli Aynî (Trc. XXII-4)

Yenişehirli Avnî, ceresin gidilen yolda gaflete düşmeyi engellemek için durmadan inleyip uyarıda bulunduğunu söylemektedir.

Mahall-i hâb degül 'Avniyâ bu râh-ı fenâ
Hep intibâh için inler ceres nefes-be-nefes
Yenişehirli Avnî (G.183/6)

Ceres-İfşa Edicilik

Ceres, uzaktardan kervanın geldiğini haber verir. Kervanın yolunu gözleyen hırsızlar ve yol kesiciler için bu ses harekete geçme, ikaz anlamı taşımaktadır. Bu nedenle ceres menzile varılmayı engelleyen bir özellik de arz eder. Böylesi durumlarda çana ot tıklır ya da karnından dili

çekilir. Şairler yerli yersiz bağırp çağırmaları, âh edip inlemeleri ceresin bu engelleyici, ifşâ edici özelliği ile bağdaştırmışlardır.

Zîr-i bâr-ı minnetün olmaz sana feryâd-res
Dem be-dem düzdânı âgâh itmedür kâr-ı ceres
Kâmî (G.95/1)

Menzil-res-i maksûd olur elbette hamûşân
Pür-havf olan kâfile içre ceres olmaz
Kâtib-Zâde Sâkıb (G.233/4)

Visâl-i kûyına oldu figân-ı dil mâni‘
Efendi seng-i reh oldu bize sadâ-yı ceres
Nevres-i Kadîm (G.57/3)

Sanma kim zâyî’ olur hıdmeti feryâd-resün
Reh-zene kâfileden lutfi füzûndur ceresün
Nâbî (G.401/1)

Ahmed Vesîm, gizli sırlarını ellere duyuran iniltilelerle ceres arasında bağlantı kurmuştur.

Ceresâsâ cihân-gîr eyleyen esrâr-ı pinhânım
Figân-ı nâ-nühüfte serdi-i râz-ı nihânlardur
Ahmed Vesîm (G.41/6)

Âşık ile sevgilinin gizli kalması gereken kaçışlarını, ceres haber vermektedir. Şair de cerese -yapısal özelliğini de göz önünde bulundurarak- beddua eder. Baş aşağı duran ceresin dili/tokmağı tutulursa sesi de kesilmiş olur.

Şehrden gitdügümi yâr ile fâş itdün ile
Bogazundan asılup dilün tutulsun ey ceres
Hamdullah Hamdî (G.70/6)

Fuzûlî, hüsn-i ta’lîl yoluyla ceresin baş aşağı durmasını gönül sırrını dışarıya sızdırmaya bağlamıştır.

Râz-i derûnu taşraya salmak revâ değil
Budur günâhı kim asılır muttasıl ceres
Fuzûlî (G. 127/2)

Kâfile lideri, dışarı bilgi sızdırmaması için ceresin karnından dilini çekmiş, sesini kesmiştir.

Keşf itme râz-ı reh-revi kim mîr-i kâfile
Çekdi zebânlarını şikemden cereslerün
Nâbî (G.454/4)

Nâ’ilî, biz Kâbe yolcusu âşıklarız, aşk haremindedir bulunanlar mahmilimizde asılı bulunan ceresin çıkardığı sestten rahatsızlık duyarlar, demektedir.

Turkish Studies

Ol Ka'be-revânız ki harîm-i harem-i 'aşk
Pür-şûr-ı figân-ı ceres-i mahmilimizdir
Nâilî-i Kadîm (G.58/2)

Ceres-Rehber

Kervanı bir arada tutan ceres, rehberlik görevi üstlenmektedir. Ceresin ses vermemesi tehlike işareti sayılır.

Dil ehlinden tarîk-ı 'ışkda âh u figân gitmez
Ki râh-ı pür-mehâlikdür ceressüz kârvân gitmez
Emrî (G.216/1)

Velev sît-ı derâ rehber de olsa merd-i güm-râha
Dil-âgehveş ne mümkündür ola rehberde şeh-râha
Ahmed Vesîm (G.251/1)

Ceres olmasa kervandakiler yolunu kaybedeceği gibi, iniltisiz âşık da aşk yolundan şaşabilir.

Tolaşsa kûy-ı cânânı Süheylî eyler efgânı
Tarîk-ı pür-mehâlikde ceressüz kârbân gitmez
Süheylî (G.117/5)

Ceres-Şöhret

Eski şiirimizde şöhret, çan sesine benzetilmiştir. Issız yollarda çanlar gürültü çıkarırlarsa civardaki eşkıya duyup kervanı bastığı gibi, fenâ ve hasetçi olanlar da yeteneklilerin şöhretini çekemez ve fenalık düşünürler. (bkz. Onay, 1992:99)

Eder savt-ı ceres râh-ı hatârda da'vet-i reh-zen
Hele şöhret kadar yoktur cihânda âdeme düşmen
Lâ-edrî

Kays'ın da râh-ı aşkda ot tıkdı çânına
Sît-i derâ-yı şöhretimiz çinkıraklıdır
Şeyh Gâlib (G.93/4)

Ceres-Kahkaha

Nâbî, bir beytinde devletlilerin kahkahası ile ceres arasında münasebet kurar, ikisi arasında bir fark olmadığını belirtir.

Fark eylemez sadâ-yı ceresden tefâvütin
Mağ rûr-ı devletün işiden kahkahasını
Nâbî (G.829/5)

Ceres-Felek/Dünya

Emrî, felekle ceresin ses ve dili arasında bir bağlantı kurmuş; ay feleğin dili, çıkardığı iniltiler de sesi olmuştur.

Mâh-ı nevden dili var nâleler eyler her dem
Benedürsem feleki n'ola bu yolda cerese
Emrî (G.459/4)

Turkish Studies

Mahabbet kârbânı uğradıdur menzil-i dünyâ
Felekler sanma andan Emriyâ birkaç ceres kalmış
Emrî (G.234/5)

Nesîmî dünyayı mahmile, dönüşünü de sürekli hareket hâlinde olan, dönüp duran cerese teşbih etmiştir.

Dünye mahmildir anun devri ceres
Uçıcak cân kuşu boş kalır kafes
Nesîmî (Tuy. 108/3-4)

Ceres-Ay ve Güneş

Kâmî, ay ve güneş, felek devesine çan olsa layıktır; dünyanın altındaki öküze çan gereksizdir, demektedir.

Lâyık derâ-yı üstür-i çarh olsa mihr ü meh
Gâv-ı zemîn-mânde-becâyâ ceres 'abes
Kâmî (G. 17/4)

Ceres-İlkbahar

Beyânî, ceres sesinin uzağa ulaşması ile baharın tesirini hissettirmesi arasında bir bağ kurmuştur.

Gülşene turma çekilmekte katâr-ı şâh-ı gül
Gulgûle-endâz-ı deşt oldı derây-ı nev-bahâr
Beyânî (G.322/4)

Ceres-Mecnun

Hayâlî, Leyla'nın derdiyle derbeder olmuş Mecnun'u cerese teşbih eder.

Dili nâlân başı gavgâda gam-ı Leylî ile
Benzedirsem nola Mecnûnu bu yolda cerese
Hayâlî (G.14/4)

Sonuç

Çok eski dönemlere kadar uzanan bir geçmişi bulunan çan ve çıngırak, eski hayat sisteminde farklı kullanım alanları bulmuştur. Özellikle kervancılığın yaygın olduğu dönemlerde develerin boynuna veya mahmiline asılan çan, kervanın başındaki kişi ile kervan, kabile arasında irtibat sağlamıştır. Sürekli çalışıyla işlerin yolunda olduğunu bildiren çan sesinin kesilmesi, bir şeylerin ters gittiğinin habercisi olmuştur. Bunun yanında avcı kuşları takip edebilmek amacıyla ayaklarına çıngırak takılmıştır. Kilise çanı (nâkûs) da zaman zaman ceres kelimesi ile karşılanmıştır.

Eski gündelik hayatta önemli bir yeri olan kervan yolculuğunun olmazsa olmazlarından biri olan ceres; biçimi, baş aşağı durması, hassasiyeti, gayriihtiyarılığı, sürekli ses çıkarması, uzaklardan duyulması, sesini kesmek için içine ot tıklması gibi özellikleri ile şairlere ilham kaynağı olmuştur. Şairler, bu özelliklerden hareketle ceres göstergesi etrafında zengin ve renkli imajlar oluşturmuşlardır.

Teşbih, tenasüp, teşhis, hüsn-i ta'lîl sanatlarından hareketle ceres ile gönül, inilti, haberci/uyarıcı, ifşa edici, rehber, şöhet, kakhaha, felek/dünya, ilkbahar, Mecnun, ay ve güneş kavramları arasında münasebetler kurulmuştur.

Ceresle ilgili beyitlerde genellikle yol istiaresinin belirgin olduğu görülür. Kervancılığın yaygın olduğu bir hayat sisteminde ticaret, taşıma vb. amaçla yapılan yolculukların yanında, hac yolculukları da önemli bir yer tutmaktadır. Uzun, zorlu ve mukaddes hac yolculuğu, şairlerin hayal gücü nispetinde şiir düzlemine yansımıştır. Bunun yanında tasavvufi düşünce çerçevesinde yazılmış beyitlerde de dünya hayatı geçiciliğinden dolayı, bir kervan yolculuğu şeklinde ele alınmıştır. Yine aşk yoluna giren âşığın çekmiş olduğu sıkıntılar da yolculuk bağlamında tahayyül edilmiştir. Bütün bu yolculuklarda, yol boyunca çekilen sıkıntıların neticesi olan feryat, figanlar, âh edip ağlamalar hep ceres göstergesi ile verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ana Britannica** (1987), C.6, İstanbul: Ana Yayıncılık.
- Büyük Larousse, Sözlük ve Ansiklopedi** (1986), C.5, İstanbul: Gelişim Yay.
- CANAN, İbrahim (2012), **Kütüb-i Sitte**, v.1.6, CD, Goldsoft Yazılım.
- CEBECIOĞLU, Ethem (2005), **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, İstanbul: Anka Yay.
- Meydan Larousse, Büyük Lugat ve Ansiklopedi** (1986), C.3, İstanbul: Meydan Yay.
- ONAY, Ahmet Talat (1992), **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, (Haz. Cemal Kurnaz), TDV Yay.
- ÖNDER, Mehmet (1995), **Antika ve Eski Eserler Kılavuzu**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- PAKALIN, M. Zeki (1993), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.I, İstanbul: MEB Yay.
- PALA, İskender (t.y.), **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, C. I-II, Ankara: Akçağ Yay.
- Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM)** (2007), (Ed. M. Öcal OĞUZ) Ankara: Grafiker Tasarım.
- ŞAHİN, M. Süreyya (1993), “Çan”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul: TDV Yay.

Divanlar⁵

- Ahmed Paşa Divanı, (Haz. Ali Nihat Tarlan), Metin Bankası.
- Ahmed Vesîm Divanı, (Haz. İ. Halil Tuğluk), Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum: 2010.
- Antepli Aynî Divanı, (Haz. Mehmet Arslan), Metin Bankası.
- Azmîzâde Haletî Divanı, (Haz. Bayram Ali Kaya), Metin Bankası.

⁵ “Kültür ve Turizm Bakanlığı” ve “Metin Bankası” ibaresi bulunan divanlar, aşağıda belirtilen adreslerden temin edilerek taranmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Divanlar (E.T: 24/03/2012),
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>
 Metin Bankası (E.T: 24/03/2012),
<http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi/>

- Bakî Divanı (Haz. Sabahattin Küçük), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Behiştî Divanı, (Haz. Yaşar Aydemir), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Beyânî Divanı (Haz. Fatih Başpınar), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Bosnalı Alaeddin Sabit Divanı, (Haz. Turgut Karabey), Metin Bankası.
Emrî Divanı, (Haz. Mehmet A. Yekta Saraç), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Fuzûlî Divanı, (Haz. Kenan Akyüz vd., Düz. Sibel Özer), Metin Bankası.
Gelibolulu Sun'î Dîvânı, (Haz. Halil İbrahim Yakar), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Hamdullah Hamdî Divanı, (Haz. Ali Emre Özyıldırım), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Hayâlî Bey Divanı, (Haz. A. Nihat Tarlan, Düz. Halil Çeltik), Metin Bankası.
Hâzık Divanı, (Haz. Hüseyin Güfta) Metin Bankası.
Helâkî Divanı, (Haz. Mehmet Çavuşoğlu), Metin Bankası.
Kâmî Dîvânı, (Haz. Ali Yıldırım), Metin Bankası.
Kâtib-Zâde Sâkîb Divanı (Haz. Mehmet Kırbıyık), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Kütahyalı Rahîmî Divanı, (Haz. Ahmet Mermer, Neslihan Koç), Metin Bankası.
Mesîhî Divanı, (Haz. Mine Mengi), Metin Bankası.
Mostarlı Ziyâî Divanı, (Haz. Müberra Gürgendereli), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Nâbî Divanı, (Haz. A. Fuat Bilkan), C. I-II, KTBY, Ankara: 1997.
Nâilî-i Kadîm Divanı, (Haz. Haluk İpekten), Metin Bankası.
Nâmî Divanı, (Haz. Ahmet Yenikale), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Nedîm Divanı, (Haz. Muhsin Macit), Metin Bankası.
Nef'î Divanı, (Haz. Metin Akkuş), Metin Bankası.
Nesîmî Divanı, (Haz. Hüseyin Ayan), Metin Bankası.
Neşâtî Divanı, (Haz. Mahmut Kaplan), Akademi Kitabevi, İzmir: 1996.
Nev'î Divanı, (Haz. Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri), Metin Bankası.
Nevres-i Kadîm Divanı, (Haz. Hüseyin AKKAYA), Metin Bankası.
Nigârî Divanı, (Haz. Azmî Bilgin), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Prizrenli Şem'î Divanı (Haz. Murat Ali Karavelioğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Revânî Divanı, (Haz. Ziya Avşar), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Rezmî Divanı, (Haz. Mehmet Gürbüz), Metin Bankası.
Sehâbî Divanı, (Haz. Cemal Beyak), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Selîkî ve Şiirleri, (Haz. Ömer Zülfe), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Süheylî Divanı, (Haz. Esat Harmancı), Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Şehrî Divanı (Haz. Şener Demirel), Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Turkish Studies

Şeyh Gâlib Divanı, (Haz. Naci Okçu), Kùltür ve Turizm Bakanlığı.

Şeyhî Divanı, (Haz. Mustafa İsen, Cemal Kurnaz?), Metin Bankası.

Şeyhülislam Yahyâ Divanı, (Haz. Hasan Kavruk), Kùltür ve Turizm Bakanlığı.

Yenişehirli Avnî Divanı, (Haz. ?), Metin Bankası.

Yâkînî Divanı, (Haz. Ömer Zülfe), Kùltür ve Turizm Bakanlığı.

Zâtî Divanı (Haz. A. Nihat Tarlan, Düz. Yeliz Aktaş), Metin Bankası.

Kısaltmalar

G. Gazel

K. Kaside

Mf. Müfred

Mkt. Mukattaat

Trc. Tercî'-bend

Tuy. Tuyuđ

Haz. Hazırlayan

Düz. Düzenleyen

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012